

*Ivana Iliškov*FILOZOFIJA JEZIKA – PRILOG SPOZNAJI *BITI* JEZIKA

*Kada naturalistički filozof upire prstom u stvarnost,
filozof jezika raspravlja o prstu. (Devitt, Sterelny, 2002: 310)*

Uvodno

U ovome radu analizirat će se filozofijsko tumačenje fenomena *jezičnosti*. Tematika koja će se začeti u okviru takvoga poimanja pripadna je sferi *filozofije jezika* koja svoj predmet zasniva na propitivanju mogućnosti čovjekova opstojanja u jeziku kao takvom te preispituje samu činjenicu *jezične danosti*, odnosno *dobitljivosti* jezika habitusu ljudske opstojnosti. Iako u fragmentarnoj i time neobuhvatnoj tematizaciji fenomena *jezika*, ovaj rad iznalaziti će ključna mjesta na kojima filozofija ima razmotriti konkretan porijeklo u strukturi jezika, što će je u većoj ili manjoj mjeri usmjeriti i na tumačenje apstraktnog *sadržaja* jezičnog iskustva pojmljivog izvan dometa lingvističke nadležnosti i znanstvene argumentacije. Rad će se također bazirati na sažet prikaz povijesnih aspekata filozofske refleksije o jeziku te ukazati na ključne probleme njegove interakcije sa zbiljom i mišljenjem kao dispozicijom koja u okvirima spoznaje utječe na verbalno ponašanje govornika. Naposljetku, rad će ukazati na važnost problema jezika unutar suvremenih strujanja u filozofiji, čime će se argumentirati općenita nemogućnost iznalaženja *cjelovite teorije filozofije jezika*, posebice u prikazu i analizi sveprisutnog heterogenog diskursa raznovrsnih teorija koje obuhvaćaju znatno šire područje od onoga u koje zalazi metodologija lingvistike kao znanosti.

I. Povijesni aspekti filozofske refleksije o jeziku

Početak i kraj vladavine imenskog pojma i začeci metajezičkog stava

Tematiziranje jezika u antici odvijalo se posredstvom općenitog sagledavanja pojedinih fenomena determiniranih odveć u okvirima mišljenja (i uma) te tumačenih neovisno o njihovu inherentnom opstojanju unutar domene kojoj formalno pripadaju. Fenomen jezika tumačen je u sferi koja je bitno izmicala lingvističkoj nadležnosti, iz čega je proizašao i stav o antici kao vremenu koje se danas načelno poima kao razdoblje s prvenstvom filozofske nadležnosti nad jezikom. Moguće je stoga nazrijeti da je iz fokusa antičkih nastojanja oko generiranja jedne filozofske misli o jeziku odveć izmicala stanovita distinkcija u bavljenju mišljenjem spram bavljenja jezikom, što je u okviru takovrsnog nerazlikovnog poimanjima anticipirano i sinkretizmom riječi *logos* koja suima istovremeno označavati jezik, um i misao. U kasnijim je pokušajima redefinicija takozvane eklektike *logosa* izvedena do jednovrsnijeg očitovanja u činjenici da su stariji filozofi (Miščević, 2003: 12)¹ počeli isticati „moć uma nasuprot zbrkanosti jezika“ (Miščević, 2003: 9), što je rezultiralo raspravom o značenju riječi kao imanentnoj jezičnoj pojavi fundiranoj u *dolaženju do* pojmova kao i do samih stvari koje određene riječi imaju označavati. Promišljanja o jeziku svoje su začetke prvotno korijenila u mitovima² i takozvanom metaforičnom mišljenju te čovjekovu propitivanju o podrijetlu jezika. Prvi odmak od mitskog poimanja u pravcu kritičkog odnosa prema jeziku afirmiran je u pojedinim Heraklitovim, Parmenidovim i Demokritovim izričajima, koji upozoravaju na jezične poteškoće legitimirane dimenzijom *zavodljivosti*³ riječi. Poslije su već Sokrat i Platon uočili da je „rasprava o značenjima riječi često dobar put do pojmova pa i do samih stvari za koje riječi stoje“ (Miščević, 2003: 9). Razgovor o značenju riječi i njihovoj prikladnoj upotrebi trebao je ukazati na suštinu onoga čime se filozofija jezika ima baviti, a to je analiza jezika kojom bi se trebale otkriti važne istine koje su u njemu sadržane na prikriven način (Miščević, 2003: 263-264). Probleme jezika u njegovu ontološkom smislu moguće je nazrijeti i kroz prizmu dijaloške forme Platonova djela *Kratil*,⁴ u kojemu se ne razvija

¹ Treba razlikovati dvije oprečne struje starijih mislilaca: *skeptike* koji su, kako navodi Miščević, „dovodili u sumnju mogućnost postojanja lingvistike i dokazivali da o jeziku ne možemo znati ništa“ te *sofiste* koji su istraživanju jezika pridavali veliku važnost (Miščević, 2003: 12).

² Pojavom mitova afirmirao se i pojam o konkretizaciji čovjekove opstojnosti kroz davanje imena stvarima u svijetu.

³ Riječi često navode na mišljenje koje ih premašuje pa stoga nerijetko legitimiraju jezik kao izvor pogrešaka i zabluda koje slušatelja mogu navesti na krivi put u razumijevanju.

⁴ Većina *jezičnih* pitanja u *Kratilu* i danas su aktualan predmet filozofskih rasprava, dok se ostale dvojbe o jeziku naziru i u drugim Platonovim dijalozima, primjerice u *Fedonu*, a osobito u *Sofistu*, gdje se osim problematike imena razmatraju i pitanja iskaza.

filozofija jezika kakvom ona jest u današnjem smislu, već se pokušava dohvatiti odgovor na pitanje o temelju *značenja* riječi, točnije imena. Sudionici razgovora u Platonovu dijalogu Hermogen i Kratil domišljaju temelj značenja riječi kroz paralelizam oprečnih stajališta koja zagovaraju ovjeravanje značenja imena *po prirodi* s jedne strane te odredbu značenja imena *po pogodbi* s druge. Platonovi stavovi u *Kratilu* nastoje značenje riječi i imena projicirati na razinu njihove, uvjetno rečeno dihotomne označivosti, što podržava i teza da se „vlastito ime i što ono znači“ (Vodanović, 2006: 224) može promatrati iz najmanje dvaju kutova. Jedno od tih gledišta je *tezeizam* ili *nominalizam* i ono zastupa tezu pridavanja imena koje je propisano zakonom i običajem, dok je s druge strane *fizeizam* ili *naturalizam* (Vodanović, 2006: 224) koji zastupa tezu pridavanja prirodnog imena stanovitom predmetu. „Ova prepirka, začeta u okvirima rasprave o ontologiji, predstavlja početak razmišljanja o prirodi jezičnoga znaka uopće“ (Vodanović, 2006: 225), iz čega se može zaključiti da Platonovo razmatranje problema motiviranog prirodom veze jezika i stvari nema tendenciju afirmiranja znanstvenog pristupa jeziku, već realizaciju nominalnih pozicija različita spektra, kojima na posljetku preostaje izvesti opis karaktera jedne ipak neutemeljene i nesustavne etimologije, koja bi u suvremenim lingvističkim (i filozofskojezičnim) strujanjima trebala biti apstrahirana kao alternativni oslonac jezičnim pitanjima, zadanim uvijek već u analogiji spram općevažećih principa unutar jezične sfere. Daljnja oprečna promišljanja fokusirana na odmak od Platonove zamisli svijeta pojmovnih raščlambi po rodu i vrsti (Lohmann, 2001: 294)⁵ razradio je Aristotel nadopunjujući Platonovu misao objektivno-jezičnokritičkim pojmom *pollachôs légesthai* (Lohmann, 2001: 294) ili u današnjem poimanju primjerenijeg u nazivu *interpretacija*. Iz Platonove ukočenosti metode *definicije*, kako navodi Lohmann (2001), Aristotel kroz *interpretaciju* izvodi nehotično obraćanje pozornosti na ono *kako* označavanja u jeziku, što je u njegovoj eksplikaciji označeno kao „svjesna refleksija“ (Lohmann, 2001: 294). Dakle, Aristotel raspravlja o interpretativnoj strani poimanja jezičnosti (govornosti) te ističe svojevrsnu pojmovno-jezičnu disipaciju kroz raznovrsnost iskaza i iskazanog. Aristotel nije baštinik Platonove distinkcije prirodnosti i konvencionalnosti riječi, već kod spomenute diferencije smjera na jednoobraznost i podržava takozvani konvencionalistički pristup. S druge strane, Aristotel je suglasan s Platonom oko nazivlja u jeziku pa oba običavaju *ime(nicu)* i *glagol* označavati kao ονομα (*ónoma*) i ῥῆμα (*rhêma*). Temeljnu razliku između imena i glagola Aristotel vidi u vremenitosti glagola

⁵ Lohmann navodi da je to načelna formulacija Platonove metode „definicije“. Ona će kasnije pokazati „da se i kako se u grananju 'roda' i 'vrste' isto biće može, zavisno od stajališta, osloviti na različite načine (isti čovjek je 'Sokrat', 'Atenjanin', 'Grk', 'čovjek')“. Ovo, iz stvari dano, susretanje *različitih 'imena' u istoj stvari*, izvorni je smisao pojma 'sin-onimija', kako ga Aristotel razlaže u prvom dijelu *Kategorija*. Pokraj 'sin-onimije' stoji 'hom-onimija', to jest, obrnuta, u prvom redu *jezična* činjenica, da se isto 'ime' upotrebljava za raznovrsne stvari (...)“ (Lohmann, 2001: 294).

jer u razlici spram uloge direktnog označavanja koju imaju ime i glagol, kod glagola postoji jedan vremenski promjenjiv iskaz kao što je primjerice *on će biti sretan* ili *on bijaše sretan*. Vremenska promjenjivost iskaza u glagola dijelom je onoga što Aristotel naziva *ptôsis ónomatos* ili *rhêmatos*, a kod imena ono označava određenu *padešku* formu (primjerice *čovjek – čovjekovo*) iz čega kasnije u stoičkoj logici nastaje pojam *padeža* koji se prvotno ograničuje na ime, a zatim i proširuje na *nominativ*, koji kod Aristotela zapravo nije *ptôsis* (Lohmann, 2001: 197). Prethodno spomenuto moguće je supsumirati pod određenje koje nadaje da je *ime* onaj element izraza ili rečenice koji „aktualno intencionalno označuje određeni pojedinačni predmet“ (Lohmann, 2001: 197), dok je *glagol* mišljen kao predikat. Kombinacija *ónoma* i *rhêma* jest za Aristotela *λόγος (lógos)* i ona nastaje povezivanjem dvaju različitih načina odnosa prema predmetu, naime prvo kao forma riječi koja (kao „ime“) označuje jedan pojedinačni predmet, i drugo kao forma riječi koja (kao *rhêma*) označuje nešto pojmovno (Lohmann, 2001: 197). Nakon Aristotela događa se prijelaz s forme takozvane aristotelovske logike koja je formulirana na i u *samoj stvari* k stoičkoj logici koja je formulirana u *iskazima* o stvari, a potom i realizirana kroz cijepanje trojedinstva *lógos*a na *jezičnu formu*, *misao* i *stvar* (Lohmann, 2001: 293). Aristotel pritom drži da su najvažniji pojmovi filozofske refleksije, ali prije svega njezin najosebujniji predmet, ono *ón* (Lohmann, 2001: 287)⁶, iskazivi na mnogostruke načine, što je Aristotelova razmatranja o njihovu značenju za povijest odnosa čovjeka prema jeziku dovelo do pozicije koja proglašava kraj neupitne vladavine *naivnog imenskog* pojma i početak neke vrste *metajezičkog* stava (Lohmann, 2001: 293).

Verbum interius

Filozofija srednjega vijeka svoje će refleksije artikulirati kroz principijelnost problematike teološkog karaktera, u prvom redu problematike senzibiliteta spram kršćanskog nauka i religioznog osjećanja iz čega će se, kroz konstituciju trojstveno pojmljenog božanstva, nastojati uspostaviti i kontakt s jezikom, odnosno s *Riječju*. Vjerojatno najviše dodirnih točaka s problematikom jezičnog karaktera u razdoblju srednjega vijeka, današnja filozofija jezika iznaći će u djelima sv. Augustina.⁷ Augustinovo je „razumijevanje jezika kao govora, tj. kao horizonta, u kojem se uspostavlja *dijalektika* govorenja i slušanja s jasnim naglaskom na *slušanju riječi*“ (Oslić, 2001: 71) svojevrsan metalogički problem jezične domene koju ne može zaobići ni

⁶ „To što jest“ odnosno biće, bitak ili ono što se po Aristotelovoj koncepciji „to ón legesthai pollachos“ iskazuje kao ono (što jest) što se izriče mnogostruko. Lohmann obrazlaže da su *misao*, jezična forma i „sama stvar“ povezani upravo po koncepciji *ón-a* i da se njihovo ujedinjavanje izvršava isključivo u *lógosu* (kao jezičnoj formi) (Lohmann, 2001: 287).

⁷ Za jezičnu problematiku relevantni su još i franjevac Anselmo i William Occam iz razdoblja skolastike.

diskurs (današnje) hermeneutičke filozofije. Zbog toga se Augustina danas drži važnim prethodnikom hermeneutike 20. stoljeća, a kroz njezinu se principijelnost do očitovanja dovodi i činjenica razmatranja veze između razumijevanja teksta i unosnosti onoga koji razumijeva, sve podvedivo pod brigu za traženjem „žive istine“ (Oslić, 2001: 82), što je ujedno i okosnicom Augustinove teološke eksplikacije u djelu *De doctrina christiana*. Augustinova dijalektika govorenja i slušanja reflektira sferu hermeneutičke funkcije jezika pojmljive kroz fokus raznovrijednih filozofskojezičnih pozicija današnjice, naime Heideggerove i Gadamerove problematike bitka tubitka pojmljivog u kontekstu horizonta *razumijevanja*, kojim se smjera na status smislenosti nekog iskaza. Prema Augustinu, iskaz bi svoj načelni status smislenosti trebao dobiti tek u *govornoj situaciji* u kojoj bi putem govornika i slušatelja zadobio „relevantnost prema zbiljnosti“ (Oslić, 2001: 82). S time je suglasan i Heidegger koji podržava i drugu Augustinovu tezu, a ona nalaže da se *ono* što djeluje iza nekog iskaza ima pojmiti kao misaono relevantniji aspekt razumijevanja te da ima označavati „način izvršenja iskaza u životnim situacijama ljudi“ (Oslić, 2001: 82). Izvršenje iskaza tada nije iskazivanje putem riječi jer riječ nije iskaz, već „*predmet* slušanja i razumijevanja onoga što govornika i slušatelja dovodi u horizont razumijevanja smisla, radi kojeg razgovor uopće jest“ (Oslić, 2001: 88). Očitovana riječ u takvome kontekstu smislenosti pretpostavlja iza svoje pojavnosti i takozvanu unutarnju riječ ili *verbum interius* koju Augustin razlaže u djelu *De Trinitate* (Oslić, 2001: 83),⁸ istovremeno zamjećujući razlikovnost jezičnogičke diferencije u odnosu vanjske spram unutarnje riječi. Vanjska je riječ realizirana i izvršena *unutarnja riječ* koja se iskazuje kroz mogućnosti emanentnog izvanjštenja i utjelovljenja u svom vanjskom ekvivalentu, odnosno vanjskoj riječi. Na taj način vanjska je riječ projicirana kao moguća osjetilno-govorna zamjedba, uobličena činom izvršenja unutarnje riječi putem koje će potonja poprimiti „oblik osjetilnog kao i onog vremenitog bitka“ (Oslić, 2001: 82). Takvu očitovanost *jezika misli* Augustinova će eksplikacija klasificirati kao metajezičnu, iako istu neće potvrditi nekim eksplicitnim naukom, već općenitim razmatranjem izvršenja iskaza koji ulaze u domenu *unutarnje riječi*, odnosno u ono iza pojavnosti izgovorenog kao takvog. Slična tematika može se nazrijeti i u kasnijim eksplikacijama Williama Occama i njegovom problematiziranju možebitne tematike *rečenica* na jeziku misli. Takve rečenice, smatra Occam, posjeduju značenja koja se odnose na vanjski svijet te time bivaju „*reprezentacijama vanjskog svijeta*“ (Mišćević, 2003: 83). Kasnije poimanje izvršenja unutarnje riječi odrazit će se i na sferu koja proučava upravo značenje riječi, posebice kroz pitanja o postupcima znanstvenog istraživanja u novom vijeku, koje neće izostaviti ni naslijeđe antičkih promišljanja o

⁸ Temeljni Augustinov problem u *De Trinitate* je „teološko opravdanje i pokušaj teološkog razumijevanja misterija Trojstva i misterija utjelovljenja. Da bi opravdala misterij utjelovljenja, teologija se uobičajeno poziva na poznati Ivanov tekst iz Proslava, koji glasi: 'I riječ je tijelom postala i nastanila se među nama' (...)“ (Oslić, 2001: 83).

jeziku. Tako će se ponovno problematizirati (vlastito) ime, a filozof John Stuart Mill sugerirat će da se ono ima odnositi „na stvarnost koja se nalazi izvan samog čina govora (izričaja)“ (Vodanović, 2006: 225). Filozofska promišljanja o jeziku neće zaobići ni transcendentalnu formu jezične prirode, a sličan pristup jeziku nazrijet će se i u tezama Immanuela Kanta i tumačenju svojevrsne transcendentalne *apercepcije* ili *usvajanja*, kako navodi Lohmann (2001) koji navedenu tezu obrazlaže na sljedeći način:

„Ono što govornik prilikom govorenja ima u vidu zacijelo nije jezična *forma* kao takva nego dotična situacija s obzirom na koju se vrši akt sporazumijevanja i njegova vlastita nakana. Ono posebno *ljudske* situacije leži u tomu da se iz nje i u njoj, gledano sa stajališta individue, takoreći usputno uvijek proizvodi i mora se proizvesti i *jezična forma* i *formiranje*. 'Usputnost' (ono 'pri-godno') jezične forme same i kao takve, ipak se sastoji u tomu da ono što se u govorenju *ponajprije* proizvodi, zacijelo nisu idealne misaone forme nego glasovne tvorevine – premda i objektivno intencionalno mišljene kao (jezično interpretirana) 'zbilja'!“ (Lohmann, 2001: 180-181)

Početak znanstvenog promišljanja o jeziku – odnos strukturalističke lingvistike i strukturalističke antropologije

Početak 19. stoljeća dolazi do formiranja objektivnih znanstvenih pristupa jeziku, što se pokazuje filozofski relevantnim kroz sustav strukturalne lingvistike i transformacijsko-generativnog pristupa jeziku, oba postavljena s obzirom na odgovarajuću im analogiju razlikovnog pristupa dualnosti *empirizma* i *racionalizma* (Miščević, 2003: 16).⁹ Unutar strukturalističkog pristupa, posebice u lingvistici Ferdinanda de Saussurea, začinje se problematika tvorbe *značenja* izvedena iz sustava koji počiva na entitetu razlike i poima *znak* kao stanovitu *varijaciju fizičkog* signala (Devitt, Sterelny, 2002: 291). Temeljni izraz de Saussureove strukturalističke lingvistike iskaziv je tezom da se jezik konstituira „internim relacijama“ (Devitt, Sterelny, 2002: 291) ili odnosom riječi prema drugim riječima u jeziku, čime se želi obuhvatiti sveukupnost jezične djelatnosti ili *langage*. Dakle, strukturalistički pristup svoj temelj nadaje razumjeti kroz supstituciju puke *odredivosti* nedefiniranošću onoga „što je po sebi – svojim intrinzičnim svojstvima“ (Devitt, Sterelny, 2002: 292) te time svaku jedinicu nastoji definirati svojim relacijama

⁹ Mnogi će se filozofi pozivati na stavove filozofa empirista i racionalista, ali će ih istovremeno u određenoj mjeri i kritizirati. (Tradicionalni) empiristi „tvrde da je svako intelektualno znanje o nekoj posebnoj domeni (jezik, računanje, poznavanje temelja ljudske psihologije) naučeno: urođena je samo općenita sposobnost učenja. Njihovi protivnici tvrde da posjedujemo specifična urođena znanja, koja se tiču temeljnih načela dane domene. Zovemo ih tradicionalnim racionalistima.“ (Miščević, 2003: 16)

u strukturi. Kroz ranije najavljenju analogiju ovaj vid strukturalnog pristupa evidentirat će se kao *empiristički*, jer teza da jezik konstruira značenja na temelju relacija i odnosa elemenata u strukturi, upućuje na činjenicu da se uspostava tih odnosa vrši pod odveć zacrtanim i određenim uvjetima te pravilima čije je poznavanje nužno za njihovu realizaciju. De Saussureovo poimanje *odnosa* koji se pritom imaju iskazati konstitutivnima za svijet očituje se kroz dvojnost *sintagmatskih* i *paradigmatskih relacija* (Devitt, Sterelny, 2002: 291) koje „konstituiraju i *iscrpljuju* značenje riječi“ (Devitt, Sterelny, 2002: 291). Strukturalisti drže da je svaka projekcija značenja na svijet moguća jedino uz pretpostavku da značenja nisu zadana ovisno o vanjskom svijetu, što implicira stav da „struktura jezika određuje strukturu značenja ili smislova“ (Mišćević, 2003: 45-46) kojima će govornik raspolagati. De Saussureov stav o pojmovima i relacijama nadalje će se razmatrati uvijek već kao rezultat jednog sustava distinkcija u kojemu se jezik očituje kao takav, te kako je i sam formulirao, poima kao „sustav međusobno zavisnih termina u kojemu vrijednost svakog termina u potpunosti nastaje iz istovremenog prisustva drugih“ (Devitt, Sterelny, 2002: 293). Daljnja orijentacija u poimanju jezika zalazi u područje koje proučava znakove u okviru problema semantike, koja će ga usmjeriti na kohabitaciju s psihološkim i situacijskim elementima unutar nekog konteksta značenja kao i unutar onoga pojmljenog kao „izvansemiotički“ (Vodanović, 2006: 219). Treba pritom razmotriti i poimanje razlike između značenja i smisla, iako te dvije instance kod de Saussurea nemaju izričitih filozofskih ambicija. Naime, „*značenje* je vrijednost koju riječ ima u sistemu (u *langue*), a *smisao* je vrijednost koju riječ ima u svakome pojedinom kontekstu u kojem se može upotrijebiti (u *parole*)“ (Vodanović, 2006: 219). *Langue* i *parole* nisu pritom impetusi isključivo strukturalističkog poimanja jezika – koji bi vrijedili jedino u opreci koja se očituje kroz jezik kao sistem razlika, spram kojega se u toj diferenciji afirmira pojedinačni govorni događaj – već ih se pokušava pojmiti u analogiji s kulturnim propozicijama koje, kao simbolički sistemi, smjeraju „izraziti određene aspekte fizičke i socijalne zbilje“ (Burger, 1993: 166). *Langue* i *parole*, kao i ostali de Saussureovi pojmovni parovi (označitelj/označeno, sinkronija/dijakronija), dospjet će stoga u fokus filozofskih ambicija jedne antropologijske i štoviše sociokulturne orijentacije koja se iz prvotnoga interesa za socijalnu teoriju proširuje i na teoriju literature, teoriju diskursa kao i na „kritiku teksta“ (Burger, 1993: 165-166). Takav koncept omogućit će pristup teoriji strukturalističke antropologije Claudea Lévi-Straussa i perspektive koja će kulturnu sferu poimati ne samo kao mogući opis opažljivih struktura nego kao sferu u kojoj se pokušava dohvatiti sistem istolikih „odnosa između određenih socijalnih fenomena“ (Burger, 1993: 166) koji će se afirmirati povezanošću različitih sistema komunikacije. Lévi-Straussov cilj jest prikazati gradaciju od stupnja prirodne do onoga kulturne sfere i potom njegovo izdizanje postulirati do natprirodnog, što je pripadno imanentnoj egzistenciji onoga što Burger (1993) naziva „nesvjesnim duhom“ koji se is-

tovjeto manifestira u jeziku i kulturi, dok njegova aktualizacija istovremeno smjera nekom sadržaju dati određenu formu (Burger, 1993: 168). Lévi-Strauss razmatra varijante nekog sistema s tendencijom „nadgledanja“ odnosa (odnosi srodstva, bračni odnosi) unutar strukture u kojoj vrijedi takozvani princip razmjene što je, u korelaciji sa sistemom socijalnih odnosa (pravom, obvezama), analogno ustrojstvu jezika kao takvog. Takva zbiljnost jezika strukturirana na način kulturne i društvene dimenzije čovjekova civilizacijskog habitusa, očitovat će se i kroz kasnije interdisciplinarnе pokušaje u deskripciji odnosa filozofije i lingvistike s drugim znanostima, primjerice psihologijom. Suvremeno stanje u lingvistici neće zaobići ni odnos filozofije i gramatike koji je priložen lingvofilozofiji generativne gramatike Noama Chomskog, koji dohvaća pitanje razumijevanja prirode ljudskoga jezičnoga znanja i ukazuje na složenost ustroja jezika. Chomskyjeva osnovna tvrdnja u okviru njegova *nativističkog* stava jest da „govornici prirodnih jezika posjeduju jezičnu kompetenciju, što znači da oni prešutno znaju gramatiku“ (Jutronić-Tihomirović, 1991: 117). Time Chomsky navodi na mišljenje da su gramatička pravila ujedno i psihološka pravila zapisana u spoznajnoj svijesti svakog pojedinca, koji ih pritom nije svjestan, te drži da će takvo (pred)znanje registrirati govornika koji na osnovi slučajnog iskustva s jezikom može generirati neograničen broj novih rečenica na osnovi takozvane *univerzalne gramatike* koju urođeno pozna. S obzirom na ranije spomenutu analogiju, Chomskyjev stav moguće je razumjeti u okviru *racionalističkih* tendencija njegove lingvofilozofije. Na temeljima *racionalizma* Chomsky će začeti razmatranje mnogih jezičnih pitanja, a jedno od njih je i problematika eksternalizacije i internalizacije jezične stvarnosti, koja počiva na dvama principima. Prvi princip zagovara tezu da se (jezične) radnje imaju poimati kao racionalne i motivirane prema cilju gdje će rezultirati jezičnim varijetetima, dok drugi zagovara poimanje gramatike tih varijeteta (Burger, 1993: 101). Temeljna opreka tih dvaju principa počiva na diferenciranju *eksternaliziranog* (E-jezika) i *internaliziranog* (I-jezika). Chomsky smatra da su eksternalizirani jezici skupovi rečenica „koje razumijemo neovisno od svojstava uma“, a „gramatika je skup opisnih iskaza koji se tiču E-jezika“ (Jutronić-Tihomirović, 1991: 117). S druge strane, I-jezici upućuju na jezik kao dio ljudskoga uma pa je internalizirani jezik pripadan svakome govorniku kroz njegov individualitet te je vezujući za onu razinu koja podrazumijeva govornikovo znanje o jeziku. Chomskyjeva lingvistika pretendira izvršiti pomak od istraživanja E-jezika prema istraživanjima I-jezika, tj. „od vanjskog sistema prema sistemu koji je reprezentiran u umu ili mozgu svakog govornika“ (Jutronić-Tihomirović, 1991: 101).¹⁰ Lingvistika 19. i početka 20.

¹⁰ „Tako se pomoću I-jezika ispituje um a ne kontekst u kojemu se odvija komunikacija, što je šira domena E-jezika, gdje se jezik istražuje kao društveni fenomen vezan za situacije u kojima se odvija komunikacija i gdje važnu ulogu može imati odnos koji postoji između govornika i sugovornika.“ (Jutronić-Tihomirović, 1991: 101)

stoljeća time je ukazala da se jezični ustroj ne afirmira kroz plošnost odnosa unutar sfere koja producira značenja samo na razini pukih jezičnih (govornih) realizacija, već smjera izvršiti pomak k jeziku kao mediju kojim je moguće iskazati stanoviti odnos prema realnosti, reprezentiran ili na formalnoj razini deskripcije odnosa „jezik – stvarnost“ ili pak na razini apstraktnog poimanja jezične stvarnosti u umu svakog pojedinca.

Terapija jezika - analitička filozofija jezika

Filozofska problematika 20. stoljeća afirmirat će svojevrstu jezično-analitičku metodologiju kroz pristup pozitivističkim i logičkim tendencijama filozofskih tvrdnji, posebice u deskripciji odnosa jezika i onoga što određena jezična jedinica ima označavati, dakle promišljanja relevantnosti semantičkog problema koji pored svojega neće izostaviti ni onaj sintaktički kao ni pragmatički aspekt razumijevanja. Unutar sustava analitičke filozofije formirat će se nastojanje da se konkretnom argumentacijom i promišljanjem dometa formalne logike te analize jezika prevlada slijed prijašnjih dekadentnih (metafizičkih!) momenata u filozofiji, što će rezultirati kritičkom analizom jezika koja bi trebala izvršiti dokidanje mogućnosti njegove zloporabe, ali i opstojnosti u okvirima jedne filozofijske nesustavnosti. Uz već spomenuti *strukturalizam* i *hermeneutiku* o kojoj će kasnije biti riječ, analitička filozofija jezika afirmirat će još dva pristupa. Jedan unutar *formalizma* analitičke filozofije koji pretendira jezičnu sferu poimati uz pomoć principa formalne logike i logičkih osnova matematike (Gottlob Frege) te drugi unutar filozofije *prirodnog ili običnog jezika* s imperativom empirističkih i filoloških istraživanja unutar ponešto oslabljenog impetusa filozofske usmjerenosti. Jedan od pristupa jezično-analitičkog *formalizma* jest i *logički pozitivizam* oko kojega se okupljala grupa filozofa i znanstvenika poznatih pod imenom *Bečki krug*, koji se kritički osvrtao na *princip verifikacije*, odnosno istinitosti analitičkih sudova kao produkata značenja koje proizlazi iz konvencije, kako je držao Rudolf Carnap. Naime, pozitivisti su držali da je rečenica besmislena ukoliko ne počiva na principu verifikacije, odnosno ukoliko s njom nije povezan „način na koji možemo reći je li istinita ili nije“ (Devitt, Sterelny, 2002: 263-264). Takvim stavom pozitivisti su nastojali eliminirati metafiziku i rasprave koje su se doticale slične tematike, a najpoznatija među njima bila je ona između *realista* i *idealista*. Problematika začeta u okviru razmatranja diferencije stvarnosti koja je izvanjska umu (kako su nalagali *realisti*) i tvrdnje da je stvarnost sačinjena od *ideja* ili *pojmov*a (kako su tvrdili *idealisti*), za pozitiviste je stanoviti pseudoproblem koji potvrđuje da obje strane podržavaju gledište „empirijske evidencije danosti“ (Devitt, Sterelny, 2002: 264). Kritika spomenutih dvaju gledišta odnosi se na spor koji rezultira nemogućnošću cjelovitog uvida u *jezičnu stvarnost* pa se nameće pitanje treba li odabrati jezik materijalnih stvari ili jezik osjetilnih podataka definiranih u terminima danosti, nakon čega je u oba slučaja odgovor istovjetan i saglediv

kroz tezu „da nema nikakve činjenice koja bi presudila koji je jezik pravi“ (Devitt, Sterelny, 2002: 264). Nakon što su odbacili metafizičke, pozitivisti su prešli na jezične probleme, a filozofija je s obzirom na spomenute termine danosti, kao termine *nesumnjivog sadržaja iskustva* (Devitt, Sterelny, 2002: 265), imala analizirati značenja iskaza, što je bio stanoviti zaokret u dotadašnjem problematiziranju filozofskih pitanja, stoga je imperativ metafizike u sklopu filozofskog razmatranja izgubio relevantnost te je prestrukturiran na razinu jezične nadležnosti, što se u filozofiji poimalo kao stanoviti „jezični obrat“ (Devitt, Sterelny, 2002: 264)¹¹ Jezični obrat ili obrat na filozofiju običnoga jezika dominirao je angloameričkom filozofijom koja je nalagala pristupati filozofskim problemima koncentrirajući se prvenstveno na jezik. Pritom se svaka moguća rasprava o bilo kojoj sferi začinjala iz perspektive jezika kao tematske dominante pa je bavljenje nekom određenom sferom nerijetko impliciralo bavljenje jezikom te sfere. Najprikladnije objašnjenje začetka jezičnog obrata bilo je „nezadovoljstvo metafizičkim pretjerivanjima većine filozofa“ (Devitt, Sterelny, 2002: 310) što se kroz intenciju filozofa zastupnika teze o pridavanju pozornosti jeziku afirmiralo kao možebitno sprječavanje toga pretjerivanja. „Filozofe jezičnog pokreta je bavljenje jezikom u različitoj mjeri dovelo do negativnog stava prema filozofiji. Različite su se pozicije – osim pozitivizma – često stapale zato što nisu bile eksplisitne u svojoj metafizici“ (Devitt, Sterelny, 2002: 311). Jedan od najutjecajnijih zastupnika negativne teze o filozofiji bio je Ludwig Wittgenstein koji je smatrao da će proučavanje jezika lišiti filozofiju svih konfuzija i nedorečenosti. Wittgensteinov *negativan stav* uobičava se nazivati *filozofijom običnoga jezika*, a njezin se predmet problematizira i u *Filozofijskim istraživanjima*, gdje Wittgenstein nabraja osnovne teze kojima potkrjepljuje stav o naravnom jeziku. Tako tvrdi da je filozofija „borba sredstvima našega jezika protiv začaranosti našeg razuma“ (Wittgenstein, 1998: 47), te da mi „svodimo riječi s njihove metafizičke natrag na njihovu svakodnevnu primjenu“ (Wittgenstein, 1998: 48). Wittgenstein (1998) pokazuje da filozofski problemi nastaju „iz krivog korištenja jezika“ (Devitt, Sterelny, 2002: 312) te da jezik potrebuje svojevrsnu demistifikaciju. Sličnih su nazora bili i filozofi Gilbert Ryle i John L. Austin, s ponešto umjerenijim stavovima u usporedbi s eksplicitno negativnim Wittgensteinom. Činjenica krive uporabe jezika navela je Wittgensteina na iznalaženje glavnog izvora nerazumijevanja koji otkriva u *ne-preglednoj* upotrebi riječi, potkrjepljujući navedenu tezu činjenicom da i samoj gramatici nedostaje preglednosti. Iz toga proizlazi i stav o *preglednom prikazivanju* ili načelnoj metodi koja se svodi na pružanje primjera i opisivanje (Krkač, 2006: 220), što u konačnici ima rezultirati razumijevanjem koje se sastoji od namjere uvida u sveze i ono „što označava

¹¹ Problematika tzv. jezičnog obrata (*linguistic turn*) po prvi je puta razrađena u zbirci eseja Richarda Rortyja, *The Linguistic Turn: Recent Essays in the Philosophical Method*, objavljenoj 1967. godine u izdanju Chicago University Press (Devitt, Sterelny, 2002: 264).

našu formu prikaza“ (Wittgenstein, 1998: 49), odnosno način kako vidimo stvari. Wittgenstein (1998) uočava da je uporabom spomenute *metode* moguć opis korelacije viđenja stvari, kao aspekta individualne perspektive, i slike svijeta ili svjetonazora, kao preduvjeta toga viđenja. U tome slučaju Wittgensteinovu metodu moguće je nazrijeti u analogiji s Austinovom metodom *lingvističke fenomenologije* koja se sastoji u istovremenom istraživanju jezika i stvarnosti, a čiji je rezultat *znanje* o tome što treba kazati u određenim situacijama (Krkač, 2006: 221). Austin drži da ispitivanje i selekcija riječi koje se namjeravaju upotrijebiti u određenoj situaciji neće rezultirati isključivo razmišljanjem o tim riječima ili *značenjima* naprosto nego također i o stvarnostima u kojima se govori kada se riječi upotrebljavaju (Krkač, 2006: 221). Austinova i Wittgensteinova metoda time ukazuju na jezik kao bitan oblik aktivnosti čiji se filozofski temelj kod Wittgensteina opisuje kao „ono što omogućuje govorenje (nekome) i razumijevanje (nekoga)“ (Krkač, 2006: 222), a imanentno je obliku života (*Lebensform*) koji filozofija ujedno ima „pregledno prikazati“ (Krkač, 2006: 222). Wittgensteinova metoda, sada već evidentno utvrđenih *viđenja sveza*, problematizirana je i u obliku analize sustava povezanih elemenata unutar prikaza *konektivne analize* Petera F. Strawsona (Strawson, 1999: 19-21), koji iskazuje načine opisa sveze između onoga što je dano u jezičnom ili nekom drugom obliku iskustva. Strawsonovoj analizi mogli bi se tada podvrgnuti i elementi sustava koji nalažu da ih se ispituje kroz cjelinu koja ih sačinjava, čemu bi se mogao priložiti i posljednji aspekt Wittgensteinova dokazivanja jezične dominacije spram dekadentnoga filozofskog diskursa, a koji je razložen kroz tematiziranje *jezičnih igara*. Pod pojmom *igra* Wittgenstein podrazumijeva cijeli jedan proces upotrebe riječi, bilo zbog pokušaja imenovanja određenih stvari, bilo zbog opisa nekoga jezika ili pak određenja cjeline toga procesa koji u konačnici sačinjavaju jezik i neka određena djelatnost. Wittgenstein je cijelu filozofiju reducirao na *jezične igre* (*Sprachspiele*) koje su zapravo „zatvoreni razgovori, te utoliko samostalni jezici“ (Krkač, 2006: 221).

II. Važnost problema jezika unutar suvremenih strujanja u filozofiji

Odnos jezika i realnosti - realizam i antirealizam

U domeni analitičke filozofije jezika nerijetko se problematizira odnos jezika i realnosti postuliran na primjeru zavisnosti, odnosno nezavisnosti jezika od situacije u kojoj se pojedini (jezični) izraz ima realizirati. Polazište za opis smislenosti toga odnosa ogleda se u dvama suprotstavljenim stajalištima s obzirom na spomenuti odnos zavisnosti. Prvo stajalište, poznatije kao jezični *realizam*, razmatra rečenice koje problematiziraju situacije koje su od tih rečenica nezavisne i koje ih čine istinitima ili lažnima, a da se pritom

istinitost i lažnost poimaju kao „nezavisne od naših misli i jezika“ (Mišćević, 2003: 24). Suprotno stajalište ili *antirealizam* situacije i predmete za koje postoje jezični izrazi poima kao dane zavisno od jezika te ih iskazuje ovisno o načinima „jezično-pojmovnih mogućnosti“ (Mišćević, 2003: 25) govornika. Postoje pritom jednostavne i složene inačice spomenutih teorija, naime jezičnog realizma i antirealizma. Za početak, trebalo bi se zadržati na temeljnim stavovima koje zagovaraju pristalice realističkih teorija. Jednostavna realistička teorija problematizira značenje izjavnih rečenica kojime se ukazuje na ono *što* te rečenice govore o stanju stvari, odnosno *kako* se u njima značenje svodi na odnos referiranja. Spomenute rečenice čini subjekt koji stoji za neki predmet i predikat koji se nadaje odredbenim za svojstvo ili relaciju, dakle „referira na nešto“ (Mišćević, 2003: 25). Na primjeru rečenice „Ivica je visok“ nastoji se ukazati na stanje stvari i svojstvo kojime se na nešto referira u određenom iskazu. Stoga će na primjeru prethodne rečenice „Ivica“ referirati na osobu imena Ivica, a „je visok“ na svojstvo visine (Mišćević, 2003: 25). Složenije će izjavne rečenice pritom biti one složene od jednostavnijih sastavnih dijelova s ponekim dopunjujućim elementom, što će u fokus razmatranja složenosti rečenica dovesti i problematiku značenja tih izjavnih rečenica. Teorija značenja pokušat će stoga objasniti „kako značenje složenih izjava ovisi o značenju jednostavnih sastavnih dijelova“ (Mišćević, 2003: 26). Takvo slaganje značenja realizirano uklapanjem jednostavnih iskaza u one složenije, imanentno je poimanju jezika kao složive ili kompozicionalne instancije, koja tumači da se slaganje novih rečenica temelji na znanju o „vezama među rečenicama i sudovima“ (Mišćević, 2003: 26), koje se pritom ne razmatra samo kao gotove cjeline. Osim jednostavne realističke teorije postoji i ona ponešto složenijeg tipa koju je razvio Gottlob Frege i koja pretendira na razumijevanje *smisla*, a ne samo na odnos označavanja ili referencije u poimanju značenja. Frege će kroz fokus smislenosti nekog iskaza iznalaziti bitno drugačija rješenja za prikaz gologa odnosa referencije, a rezultat će biti razmatranje načina prezentacije neke stvari, odnosno načina na koji nam je neka stvar dana. *Smisao* će, dakle, suimati aspekte pod kojima se nadaje određeni referent, a u iskazu će načini prezentacije rezultirati različitim (možebitnim) smislovima o tom referentu, odnosno istovrsnom predmetu spram kojega se u iskazu vrši radnja referiranja. Uz primjenu načela složivosti razumjet će se smisao rečenice kao sagrađen od smislova riječi koji čine tu rečenicu (Mišćević, 2003: 36).¹² Fregeovska će teorija zato us-

¹² Mišćević (2003) naglašava da se tzv. fregeovska teorija suočava s nekoliko problema. Jedan od njih je i ranije spomenuti problem poimanja *smisla*. Smisao u fregeovskoj teoriji označava ono što „točno određuje objekt na koji riječ referira“. No treba ipak imati na umu da govornici nemaju toliko precizne odrednice pri gradnji smisla u poblížem određivanju objekta na koji neka riječ referira. Suvremeni američki filozof Hilary Putnam smatra da ljudi imaju na umu *stereotipe*, a ne precizne fregeovske smislove, stoga vrlo malo ljudi (koji nisu stručnjaci za neko područje) zna koje su bitne karakteristike nekog predmeta na koji njihova riječ referira. Zato se takve odrednice referencije ne poimaju samo kao smještene *u glavi* govornika, već ih

tanoviti načine razjašnjavanja govornikove upotrebe riječi s istom referencijom, gdje se pritom neće znati da je riječ o istoj stvari. Nadalje, realistička teorija začet će također i shvaćanje jezika u odnosu spram ljudskoga duha, unutar korelacije individualne misaone pozicionalnosti s takozvanim *jezikom uma* na kojem pretpostavljeno počiva zamisao privatnog jezika. Privatni jezik pretpostavljao bi postojanje jezika poznatog jedino govorniku unutar čijega se misaonog sklopa on ima realizirati, čime bi svaki izraz izmišljenog jezika trebao pokazati da referira na stanje isključivo onoga koji (se u) taj jezik razumije i kod kojega je on rezultat *privatne* refleksije (Mišćević, 2003: 42).¹³ No problem takozvanog privatnog jezika dovodi u pitanje i legitimnost istovrsnih osjećaja kod različitih govornika, jer kod niti jednoga od njih ne postoji objektivni uvid u realno unutarnje osjećanje drugih, koji pritom raspolažu osjećajima koji bi se mogli iskazati jedino putem izraza koji referiraju na samo njima dostupna stanja. Zamisao privatnoga jezika pokazat će se stoga neodrživom unutar te sfere jer ona u okviru govornikove (samo)zadanosti pravila jezika pretpostavlja dostupnost isključivo njegovu navlastitom stanju introspekcije te time i neobjektivnoj mogućnosti iskaza. Na tu činjenicu upozorit će i Wittgenstein koji tvrdi: „Kažem rečenicu: 'Vrijeme je lijepo'; ali riječi su ipak proizvoljni znakovi – stavljamo, dakle, na njihovo mjesto ove znakove: 'a b c'. Ali sad, kada to čitam, ne mogu bez daljnjega s tim povezati gornju rečenicu.“ (Wittgenstein, 1998: 139) Zato treba pretpostaviti da jezik opstoji unutar jednom utvrđenih značenja i „da nikakvo pravilo nije moguće slijediti u izolaciji“ (Mišćević, 2003: 43). Značilo bi to da se tako pojmljena vrsta realizma treba odbaciti ili pak redefinirati unutar stava koji nalaže slijeđenje pravila u kontekstu izoliranog privatnog jezika, što bi načelno dovelo do poimanja realističkog kontrasta, odnosno jezičnog *antirealizma* čija temeljna teza nalaže afirmirati onaj pristup realnosti koji je uvijek već u zavisnosti od govornikove jezično-pojmovne sheme u opisu smislenosti govora o svijetu uopće (Mišćević, 2003: 45). Antirealizam stoga „tvrdi da jezično značenje ne možemo utemeljiti u nezavisnim i objektivnim karakteristikama vanjskog svijeta“ (Mišćević, 2003: 45) zbog čega je i pojmljiv unutar svojevrsne jezično-pojmovne artikulacije odnosa *jezik – realnost* koji će nazrijeti jezik kao instanciju koja oblikuje značenje koje govornici projiciraju na svijet. Tezu o značenjima zadanim nezavisno od vanjskoga svijeta prvi razmatraju strukturalisti, a njihov začetnik, ranije spomenuti de Saussure, razvija „ideju po kojoj postojeća struktura jezika određuje strukturu značenja ili

se shvaća kao stereotipne te uvijek na način u kojemu je smisao ono što „nadilazi sve što bi moglo biti dostupno i govorniku i slušatelju“. Drugi problem koji se postavlja pred fregeovsku teoriju, ali i pred sve ostale realističke teorije jezika jest i onaj koji razmatra određenost *značenja*, o čemu će kasnije biti riječ (Mišćević, 2003: 36).

¹³ Izrazi *jezik uma* i *privatna refleksija* rabim kao dvije (istovjetne) mogućnosti opisa unutarnjeg stanja nekog govornika. Istu problematiku, s ponešto drugačijom terminologijom, Mišćević (2003) objašnjava pomoću metafore ograđenog vrta koji u tome smislu stoji za unutarnji život kojemu samo njegov vlasnik ima pristup (Mišćević, 2003: 42).

smislova“ (Mišćević, 2003: 45-46) kojima neki govornik raspolaže. Spomenutu tezu strukturalisti kasnije razvijaju do one razine koja zagovara realnost prezentnu jedino kao jezičnu (realnost), odnosno onu kojoj je karakter jezika odredbenom mogućnošću poimanja smisla (tzv. *označenog*) koji evidentira sliku realnosti kakvom ona jest unutar jezično-pojmovne refleksije nekog govornika. Takvo je stajalište proglašeno i suviše ekstremnim zbog svoga dogmatskog (jezičnog) karaktera, što je naposljetku dovelo do formiranja ponešto umjerenijih određenja antirealističkog stajališta, koja su svoj temeljni izraz zadobila u okviru *razumijevanja* jezika pripadnog filozofskoj hermeneutici H. G. Gadamera (Mišćević, 2003: 46). Hermeneutika je takav ekstremni stav, kojime strukturalisti poimaju realnost reduciranu isključivo na ono jezično, ublažila do razine koja nalaže poimati jezik i razumijevanje jezika kao instanciju preko koje se tek ima pristupiti svijetu i preko koje će svijet tim više postati dostupni(ji)m. Hermeneutika je stoga iznjedrila umjerenije stajalište u okviru problema realnosti pojmljenog isključivo kroz sferu jezika, no evidentno je da se time ipak nije znatno izmijenila perspektiva koja iskazuje nužan odnos zavisnosti realnosti o jeziku. Također, spomenuti odnos evidentirao je i nesumjernost tih dvaju *fenomena*, pri čemu jezik eksplicitno diktira razumijevanje realnosti u odnosu zavisnosti unutar kojeg su oba samo naizgledno kohabitacijski fiksirani. Naposljetku, domeni filozofske hermeneutike ne izmiče ni problematizacija sfere ontoloških proporcija pa se ukazuje i na činjenicu da fenomen jezika i realnosti na jednak način implicira i razmatranje problematike bitka u odnosu *jezik – bitak*, zbog čega se kroz umjerenije antirealističko stajalište njegova *pristupačnost* sagledava opet isključivo kroz razumijevanje i izloženost u jeziku kao takvom (Mišćević, 2003: 46). Iako umjerenija, hermeneutička eksplikacija zajedno će s ekstremnim strukturalističkim stavom biti protumačena kao „pretjerano idealistička“ (Mišćević, 2003: 47) s obzirom na nerazmjerni interakcionizam u odnosu *jezik – realnost* s prenaglašenom dimenzijom ovisnosti realnosti o jeziku.

Odnos jezika i misli – pridavanje značenjskog sadržaja

Filozofsko razmatranje jezika daljnja će tumačenja svoga predmeta temeljiti na osnovama prvenstveno značenjskoga aspekta jezika kao takvog. Rasprava o značenjima riječi, kako je to prije obrazloženo, dovela je filozofiju do pozicije koja u okviru jezičnih rasprava ima razmotriti vezu između jezika i realnosti, što je rezultiralo raspravom o jezičnom realizmu i anti-realizmu kao dvjema krajnjim mogućnostima tumačenja odnosa *jezik – realnost*. Spomenuta rasprava iznjedrila je istovremeno i problematiku koja počiva na vezi *znaka* i vanjskoga svijeta, koji se u jezičnom smislu poimaju kao ekstremi relacije na kojoj neko značenje uopće ima počivati (Mišćević, 2003: 80). U okviru spomenute relacije jezik i misao uzeti su kao instancije jednoga vida pristupanja fenomenu značenja, koje će se pak promatrati neo-

visno o supoziciji odnosa *jezik – realnost*, zbog čega će se jezik razmatrati isključivo u odnosu spram misli koja mu daje značenjski sadržaj, ali i obrnuto. Prvo stajalište koje opisuje odnos jezika i misli zagovara tezu da jezik daje značenje misli i da je poznavanje jezika uvjet mogućnosti mišljenja. Takav stav zastupali su prije spomenuti strukturalisti, mnogi analitički filozofi i filozofi hermeneutičke tradicije (Mišćević, 2003: 81). Argumentacija takvoga stava odvijala se kroz nastojanje da se objasni postojanje stanovite nemogućnosti pristupanja mislima drugih ljudi ukoliko one nisu omogućene putem jezika, jer misli su odveć neodređene strukture unutar sklopa individualnih refleksija osobe i takvima se doimlju sve dok ih se nekom formulacijom, putem jezika, ne učini dostupnima kroz govorna očitovanja (Mišćević, 2003: 81). Drugi je argument i taj da nam samo „posjedovanje jezika dopušta da imamo misli o stvarima s kojima nismo imali izravnog dodira“ (Mišćević, 2003: 81) pa će tako svaka misao o stvarima izvan dometa našega izravnoga iskustva biti moguća jedino putem upotrebe riječi za tu, našem iskustvu nepoznatu sferu, jer je to jedini način na koji možemo misliti o onome s čime nismo u izravnom dodiru. Naspram stavova koji priznaju prvenstvo jezika u pridavanju značenja mišljenju, postoji i stajalište koje nalaže pojmiti misao kao instancu koja daje značenje jeziku. Jezično je značenje stoga „rezultat govornikovih unutarnjih stanja i njegove namjere da taj sadržaj prenese slušatelju“ (Mišćević, 2003: 82). Značenje jezičnih izraza pritom je izvedeno iz značenja misli, jer kodificiranje unutarnjih stanja i mreže mentalnog sklopa govornika ne mora „biti doslovno poput nekog jezika, dovoljno je da misaona stanja imaju 'sadržaj' (značenje, intencionalnost) nezavisno od jezika i da ga mogu prenijeti na jezik“ (Mišćević, 2003: 84). Stajalište koje zagovara da misao pridaje značenje jeziku, u filozofiji je zastupljenije. Misao se u tome slučaju tumači kao ono što ima dispoziciju da u spoznaji „stupi u interakciju s drugim mislima, percepcijom i motorikom“ (Devitt, Sterelny, 2002: 228). Zato značenje misli nastaje uvijek iz takvih potencijalnih interakcija, sve pod uvjetom mogućnosti kasnije jezične (govorne) formulacije. Ta teorija nadovezuje se na semantiku funkcionalne uloge značenja koju Devitt i Sterelny (2002) objašnjavaju interakcijom misli koje će u jedinstvenoj relaciji sa sposobnostima percepcije i uočavanja predmeta iz vanjskoga svijeta, mogućeg govornika prvenstveno uputiti na predmet koji percipira, a ne na jezični izraz koji stoji za taj predmet. Dakle, mišljenje inherentno opstoji unutar sklopa relacija s drugim mislima što tek uvjetuje formiranje nekoga suda i utječe na govornikovo „verbalno ponašanje“ (Devitt, Sterelny, 2002: 228).

Zaključno

Iz svega navedenog može se zaključiti da filozofija ima istražiti i razmotriti *značenje* riječi koje se očituje kroz relacije i veze između realnosti,

jezika i misli, a da se isti imaju realizirati putem stanovitog odnosa zavisnosti. S obzirom na takozvano *jezično* opstojanje čovjeka, filozofija će nuditi uvijek različite mogućnosti tumačenja i razumijevanja sadržaja ljudskoga iskustva, pojmljivog kao odveć afirmativni segment *jezičnosti* (*govornosti*) u refleksima društvenih ili pak individualnih/*individualiziranih* aspekata toga iskustva. Pored filozofijskog razmatranja fenomena jezika, formirat će se umnogome i razlikovni pristupi *jezičnosti* usustavljeni prema *logičkim* i *lingvističkim* obrascima, uz nastojanje da jezik opišu na sebi svojstvene načine, što će pak rezultirati uvijek novim mogućnostima *formalizacije* jezika kao takvog. Uz konstituciju sustava u kojemu se iznalaženje *biti* jezika vrši u odsustvu svake moguće formalizacije, filozofija će također pokazati da iz činjeničnosti *da smo jezično zadani*, proizlazi mnoštvo tumačenja koja tu *bit* ipak ne pronalaze, tim više što je na stanovite načine skrivaju, varirajući od stupnja formalnog slijeđenja pravila koja diktiraju svojevrsnu *uporabu* jezika, sve do stupnja razmatranja apstraktnosti činjenice da čovjek kao takav može opstojati i *jezično*.

Literatura

- Burger, Hotimir 1993. *Filozofska antropologija*, Zagreb: Naprijed.
- Devitt, Michael / Sterelny, Kim 2002. *Jezik i stvarnost*, Zagreb: KruZak.
- Jutronic-Tihomirović, Dunja 1991. *Lingvistika i filozofija*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Krkač, Kristijan 2006. Filozofija jezika - izvor, predmet, metoda i cilj. *Obnovljeni život*, god. 61, br. 2. Pristupano 23.3.2010. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=6296
- Lohmann, Johannes 2001. *Filozofija i jezikoslovlje*, Zagreb: Naklada Ljevak.
- Miščević, Nenad 2003. *Filozofija jezika*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Oslić, Josip 2001. Izvori i budućnost. Platon – Augustin – Gadamer. *Gadamer i filozofijska hermeneutika* (ur. Damir Barbarić, Tomislav Bracanović), Zagreb: Matica Hrvatska, str. 65-93.
- Platon, 1976. *Kratil*, Zagreb: Studentski centar Sveučilišta.
- Strawson, Peter Francis 1999. *Analiza i metafizika*, Zagreb: KruZak.
- Vodanović, Barbara 2006. Imenovanje. *Folia onomastica Croatica*, god. 15. Pristupano 12.3.2010. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=35063
- Wittgenstein, Ludwig 1998. *Filozofijska istraživanja*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.